

8. *Словарь русского языка XI–XVII вв.* — М., 1989. — Вып. 15.
9. *Ястребов Н. В. Богомилы // Христианство: Энциклопедический словарь.* В 2 т.: т. 1: А — К. — М., 1993.
10. *Палей Толковая (Слово на 19 мая, день памяти мученика Патрикия) // Философские и богословские идеи в памятниках древнерусской мысли.* — М., 2000. — С. 114–147.
11. *Аверинцев С. С. Христианская мифология // Мифы народов мира. Энциклопедия.* (В 2 томах). Т. 2. — М., 1982. — С. 598–604.
12. *Аверинцев С. С. Троица // Мифы народов мира. Энциклопедия.* (В 2 томах). Т. 2. — М., 1982. — С. 527–528.

Євген Джиджора

"ПРЕДИСЛОВИЄ" ТА "ПОХВАЛЬНОЄ СЛОВО" В АГІОГРАФІЧНИХ ТВОРАХ СПІФАНІЯ ПРЕМУДРОГО (Композиція)

Композиційна організація агіографічних творів Єпіфанія Премудрого ("Житие Стефана Пермского" — далі ЖСтП; "Житие Сергия Радонежского" — далі ЖСР) являє собою традиційну єдність трьох частин. Перша з них — риторичне "предисловіє"; друга — розширена "основна частина", яка розповідає про земний шлях та духовне зростання святого; третя — "похвальне слово" — риторичне оспівування життєвих подвигів "дивного муржа", якому Бог дарував "спасіння". При цьому "предисловіє" и "похвальне слово" окреслюють грані життєвого тексту — їх початкову та кінцеву межі. Зазвичай на межі тексту автор актуалізує головну думку твору, яка поширюється в його "основній частині" [див. 10, 129].

В "предисловіні" ЖСтП та ЖСР актуалізується думка про корисність "спісання" житія "преподовного муржа". Розмірковуючи над цим, агіо-

агіограф звертається до "повчань" свт. Василя Великого і одне з них цитує в обох житіях: "Буди ревнитель право живущим и сиухъ имена и житна и дѣлеса напиши на своемъ сердци" [див., напр. 9, 50]. В "похвальномъ словѣ" житійних текстів актуалізується думка про благодать Духа Святого, яка почила на "избраннице Божієм". Агіограф доводить, що саме такого "мужа" Церква визнає святим.

Розгорнуті думки на межах житійного тексту носять характер розмірковування. В середньовічній теорії красномовності "розмірковування" — "родъ рассуждающий". Разом з "родомъ наущающимъ", "родомъ показующимъ" та "родомъ к суду пристоящимъ" це один з видів організації ораторської промови [див. 2, 26]. Отже, "предисловіє" і "похвальное слово" агіографічного твору - риторичні форми літературного викладу. Завдяки їх риторичності агіограф досягає основної мети свого "списання" — християнської проповіді аскетичного життя.

В агіографічних творах Єпіфанія Премудрого риторичний виклад представлений двома різновидами. Перший — початковий зачин у "предисловіи". Другий — заключне прославлення святого в "похвальномъ словѣ".

Одним з дослідників середньовічної теорії красномовності постав єпископ Вологодський Макарій. У своїй "Риториці", найдавніший список якої датується 1620 роком, Макарій вказує на те, що кожна промова починається зі вступу: "Имже приводимъ и ѹготовляемъ сердца и разумы слышателей к послушанию". Воно — "кратко, ясно и разумно" [цит. по: 2, 28]. Принцип розмірковування тут обумовлений риторичною метою — зосередити увагу слухачів.

Згідно з агіографічним каноном, "краткість" вступу передається "ввідними формулами". Вступ, який починається з певної формули, дослідники називають "приступом". Зазначається, що в духовних промовах формулою "приступу" є цитата зі Св. Писання [6, 91].

В цьому аспекті "предисловіє" ЖСтП вирізняється оригінальністю композиційної форми. Воно складається з двох частин. Першу визначимо як "приступ". В ньому немає традиційної в духовній промові "ввідної формули". Натомість "приступ" цього Житія містить концепцію "списающа" агіографа, в якій йдеться про "ползү списання": "Иже

преподовных мужей житие добро есть слышати или и преписати памяти ради <...> Обаче от сего приносити успѣю іа ооа е іесо іаіаео ііеооаоаеаі е еааоаеаі аѣдущим извѣстно". Неприпустимо зневажати житіє "право живущим", тому — "да аще бес писанна забываема бывають, то не полезно есть еже в забысть положити житие его и аки глубинѣ толику молчанию предати ползѹ" [9, 50].

Далі агіограф викладає "дѣло", чим "үготовляеть" слухачів до оповіді в "основній частині". "Изложеніе дѣла" — композиційна частина, яка вважається обов'язковою для будь-якої промови [8, 65]. У Єпіфанія Премудрого це друга, після "приступа", частина "предисловия". Воно власне і є "розмірковуванням". В ЖСтП агіограф розмірковує про особисту "х҃удость" та "грѣвость", з якими він починає "благое дело списання". Завершують розмірковування авторські звернення: з одного боку, до читачів житія (прохання простити його "х҃удость" і "грѣвость"), з іншого, до святого (прохання молитвенного заступництва), і ще, до самого Господа Бога (прохання дати достатньо сил та "вразумления" — "яко да бых възмогл поне мало нѣчто написати и похвалити доваляго Стефана..."[9, 54]).

В "предисловии" ЖСР "приступ" починається з конкретної ввідної формули. Це — молитвене славословіє. Тричі агіограф вигукує "слава Богу" і цим намічує характер подальшого викладу "дѣла" — "о Божім оүгодницѣ повѣсть чинити" [3, 9]. Виклад "дѣла" в Житії позначено трьома темами: розмірковування агіографа про необхідність описати житіє святого, пояснення щодо всіх обставин своєї участі в "списанні", а також молитвене звернення до Бога з проханням допомогти в "благом дѣле".

Кожна тема організується певною формою авторського викладу. В. В. Кожинів, виділяючи найменшу одиницю членіння тексту, називає "елемент, відрізок твору, в рамках якого зберігається одна означена форма, або один спосіб, ракурс", композиційним компонентом [4, 433]. Слідуючи його думці, спостерігаємо "дѣло" в "предисловии" ЖСР як таке, що організується трьома композиційними компонентами, кожен з яких поширює окрему тему авторського розмірковування.

Перший компонент — прославлення Господа: слава Богу "w всемъ и всацъскихъ ради", слава Його справам і творінням, слава Тому, Хто прославив подвиг святого, який йшов Його заповідями. В другому компоненті, більш розгорнуте, ніж у ЖСтП, розмірковування про необхідність описати життя та подвиги "такова старца святого". Єпіфаній згадуваний: пройшло 26 років після смерті преп. Сергія, а його життя ще досі "не писано". Тому книжник і висловлюється, що потрібно "житія святыхъ писати не токмо на харатіяхъ, но и на своемъ сердци пльзы ради" [3, 5]. Третій компонент являє собою молитвене благання, подібне за змістом відповідному фрагменту в ЖСтП. Агіограф вважає за потрібне просити помочі Божої, тому що сам "не оверѣтаа словесъ потребныхъ подобныхъ дѣланію его". При цьому молитва агіографа складається з двох частин. Перша — "ѡако да оуразумить и помилуетъ мене гроубаго и неразумнаго, ѡако да подасть ми слово въ шврѣзненіе оустъ моихъ" [3, 6] — тематична частина молитви. А друга цілком містить "хваленіє" Господу. Агіограф врешті не сумнівається, що поміч таки прийде від Бога: "Ты вѡ еси Богъ нашъ великодатель и благихъ податель <...> дади просащему мѹдрость и разум, дади всако даданіе благо <...>" [3, 8].

Ця молитва в Житії — концепція "списающа" агіографа. На відміну від ЖСтП, вона викладається не в "приступі", а відбиває зміст "дѣла": "Добро бо естъ о Бозѣ начати и о Бозѣ кончати, и къ Божинмъ рабомъ беседовати, о Божин оугодьницѣ повѣсть чинити" [3, 9].

Похвальне розмірковування являє собою "род показующий". Макарій вважає, що існують два типи похвали: "похвала лицам" і "похвала дѣнствам" [див. 8, 65–72]. М. Ф. Кошанський, теоретик та історик російського красномовства, визначає ці типи як "славу героїв" та "істини". Вчений вказує, що, наприклад, в прославленні героя характер розмірковування "містить виклад подвигів, перешкод, сил душі, добротності героя тощо" [6, 91].

В "похвалі" лицам и дѣнствам Макарій вказує на такі "частини речення": "предисловіе", "сказаніе", "докончання". "Предисловіе" в "похвалі" за своїми функціями зіставимо з "приступом" в "предисловині"

самого життя. При цьому розмірковування в "похвалі" міститься в "сказанні", в якому "объяснение или явление дѣла, которое скоро по предисловію ¹ глаголется и последуетъ" [1, 52]. "Сказаніе" — "некое бесконечное воспоминаніе в словѣ дѣла живота всего того мужа, его же похваляемъ", його "начальнѣйшіе честные дѣла подобають ширити и размножати и к последованію и к удивленію объявлять людям" [цит. по: 8, 72]. Заклучна частина "реченна" — "докончаніе". Тут підбивається підсумок попередньому розмірковуванню.

"Прославлення героя" — найголовніший предмет ораторської промови, суттєва риса якого полягає у викладі стверджувальних доказів та заперечливих спростувань. Риторичні докази та спростування в "похвальному" прославленні дослідники характеризують як "праву та ліву сторони винайдення джерел" [6, 87–88].

З правого боку агіограф викладає ораторські джерела, які в античній риторичі мали назву *argumentatio*. Це — значимість подвигів святого, їх кількість та різноманітність, засоби подолання духовної "брани", смиренний внутрішній дух, неймовірна віра, любов до ближнього, прагнення в "горнє" та ін. З лівого боку — протилежні джерела правого. Тут — незначні буденні справи, їх мізерність та нечисленність, щасливі обставини, зручність в побуті, слабкість духа, користь, життєвий успіх тощо. [див. 6, 88]. На прикладі життя уславленого святого агіограф повинен спростувати ліві джерела.

В цьому відношенні "похвальное слово" ЖСтП, так само, як і його "предисловіє", відрізняється оригінальністю форми. Воно починається з "плачеве инока списающа". "Плачеве", безперечно, риторичний прийом агіографа, за допомогою якого "письменник знайшов можливість поглибитися і в особисті переживання та настрої" [5, 107]. "Плач" агіографа — перший композиційний компонент "похвального слова". Однак "плач" не є "приступом" похвали. Композиційно та стилістично він пов'язаний з двома попередніми "плачами" в основній частині життя ("Плач церкви перьмских" і "Плач перьмских людей"). В "похваль-

¹ В даному випадку мається на увазі "предисловіє" самого "похвального слова", а не "предисловіє" до всього Життя.

ном словє" також відсутні які-небудь ввідні формули. "Похвала" відразу починається зі "сказання".

"Сказанне" в тексті "похвали" — другий композиційний компонент. Агіограф звертається до "ґмерша" Стефана: "...аки к живѹ к тебѣ глаголю <...>. Тѣмже похвалити тя грядѹ, но не ґмѣю". Риторичний вигук агіографа до себе: "Но что тя нареку, о епископе? Или что ты именуѹ? Или чим ты призовѹ? И како ты провѣщаю?.." [9, 242] — визначає розмірковування в "сказанні", побудоване як докладне пояснення цих тем.

В argumentatio Єпіфаній перераховує заслуги святителя. Найвідчутніша заслуга — просвітництво нехрещеного народу. Саме тому агіограф називає св. Стефана "пророком", "апостолом", "законодавцем", "крѣстителем", "проповідником", "євангелистом", "благовѣстником", "святителем", "ґчителем", та навіть "страстотерпцем" і "мучеником" ("обаче изволениемъ бысть мученикъ" [9, 244]). Крім цього, використовуючи метафори-символи, агіограф формулює тезу подвижництва святого. Стефан названий "пастѹхомъ" ("понеже паслъ еси Христо-во стадо христьянское"), "посѣтитѣлемъ" ("яко посѣти люди озлобленыя"), "цѣлитѣлемъ" ("яко ґязвеныя от днавола ндолослужениемъ человекѹи исцѣлилъ еси"), "отцомъ" ("о Христѣ во Исусѣ святымъ Евангелиемъ ты пермяны породил еси"), "исповѣдникомъ" ("понеже исповѣдалъ еси Бога предъ невѣрными человекѹи") [9, 246].

Перелік перериває діалог між Лицями Святої Трійці, який постає окремим, вставленим в argumentatio "похвали", композиційним компонентом. Бог-Син сповідає на Суді перед Богом-Отцем Свого угодника: "Да якоже Стефанъ прославиалъ есть имя Твое на земли предъ человекѹи, тако и Ты, Отче, прослави его самого на небесехъ предъ святыми ангелы Твоими <...>" [9, 248]. Повторюючи слова Свого євангельського заповіту, Господь Ісус Христос запевняє Стефана: "Аще кто Мнѣ слѹжит, по Мнѣ да ходит, да ндеже есмь Азъ, тѹи слѹга Мой бѹдет. И аще кто Мнѣ слѹжит, почтитъ и Отець Мой (Ин. 12, 26)" [9, 248]. Бог-Отець, приймаючи сповідь Сина, в Своїй відповіді називає св. Стефана "добрый дѣлателью винограда Христо-ва!" В цьому визначається святість подвижника. Тому, підсумовуючи

визначальні риси Стефанової святості в розмові між Лицями Святої Трійці, агіограф на завершення додає: "Богъ тебе прослави, възмездье подая тебѣ противу труд твоихъ" [9, 250].

Перелік доказів у "прославленні" поновлюється з урахуванням "възмездья" — Божого Суду, який відбувся над Стефаном. Тепер агіограф вказує на конкретні особливості Стефанова подвижництва: "Божа заблужшим, обрѣтателя погнѣшим, наставника прелщеним, рководителя ѹмомъ ослѣпленным, чистителя оскверненым, <...> поганым спасителя, вѣсом проклинателя, кѹмиром потревителя, идолам попирателя, <...> философн лювителя, цѣломудрию дѣлателя, правдѣ творителя, книгам сказателя, грамотѣ Пермьстѣи спнсателя" [9, 252].

Отже, argumentatio "похвального слова" ЖСтП — перелік особливих досягнень у духовному житті св. Стефана, які поєднані між собою одним основним напрямом його діяльності — катехізацією нехрещеного народу. До того ж, тут вказується на різні добродієвості святого, як-то: палку любов до хрещених язичників, безмежну віру в Господа Бога та ін. В "похвальному слові" агіографічного твору це правий бік "винайдення джерел".

Окремо виділені в ораторській "похвалі" подвиги святого. Вони спростовують уявлення про буденність та неважливість звичайних справ подвижника, їх нечисленність та посередність. Особливо заперечуються всілякі щасливі обставини, вдача, везіння і подібні випадковості життя. В покладанні на Господа Бога св. Стефан у свою чергу йшов не звичайним, а вузьким шляхом "спасіння": "дѣвство свое склюде, и чистоту схрани, и цѣломудріе снабдѣ". Вдачу, щасливі обставини буденного життя агіограф спростовує аскетизмом святого: "въ бдѣньи пребывая, и трезвѣніем преходя, и въ молитвах претѣрпѣвая, постом вооружаяся, надежею наставляяся" [9, 256; тут і далі виділене нами — Є. Д.]. Загалом, заперечливі спростування в "похвальному слові" агіографічного твору організують ліву сторону ораторських "джерел". В ЖСтП вона представлена подвигами святого.

Докази та спростування, як композиційні лінії ораторської промови, складають в "сказанні" ЖСтП єдиний компонент, другий після "пла-

чеве". Третій компонент — вставлений в "сказаніє" діалог між Лицеми Св. Трійці. Останнім, четвертим компонентом "похвального слова" є традиційне для агіографічного тексту¹ звернення автора до "списаємого" святого з проханням молитися за його "грібость" і "худость". В термінології Макарія такий компонент називається "совершенство", або "докончание".

Сама кінцівка "докончання", а з нею і всього Життя, являє собою, як і в "предисловини", конкретну формулу. В ЖСтП це багаторазова "Слава Богу". Агіограф прославляє Господа за те, що Він дарував світу Свого угодника, за сили та "живот" — "да сия написах!". "Аминь" є кінцевим знаком цієї формули.

В "похвальном слові" ЖСР компонент "предисловіє" містить на перший погляд відхилену думку агіографа про "дѣла Божии". Проте, це концепція всього похвального розмірковування: "Таннѣ цареву докро єсть хранити, а дѣла Божіа проповѣдати преславно єсть <...> азъ коюсь малъчати дѣла Божіа..." [3, 145]. Все "предисловіє" присвячене роздумам агіографа про свою недостойність "принести похвалы" преп. Сергію. Зрештою віра та покладання на Господа Бога розв'язують його сумніви, і починається "сказаніє" — власне argumentatio "похвали".

Особливості argumentatio в ЖСР актуалізують проблему дослідження його стилю. Як відомо, з ім'ям Єпіфанія Премудрого пов'язують становлення та подальший розвиток на Русі особливого експресивно-емоційного стилю "плетеніє словес". Однією з характерних особливостей цього стилю є принцип "подвоєння поняття". Д. С. Лихачов вважає, що даний принцип обґрунтований світоглядом середньовічного книжника. В його уявленні світ роздвоюється між добром та злом, небесним та земним, тому повнота сутності якогось явища передається не одним, а подвоєним поняттям [7, 127].

¹ Див. "похвальное слово" в "Житии Николая Чудотворца" (редакція Сімеона Метафраста); "Житие Феодосия Печерского", "Чтение о житии и погублении Бориса и Глеба" Нестора Літописця; і цілий ряд агіографічних текстів Пахомія Логофета — "Житие преп. Саввы Вишерского", "Житие Иоанна Новгородского", "Житие преп. Варлаама Хутынского" та ін.

Розглянемо, як в ЖСР агіограф спочатку використовує подвоєні епітети: "...привѣтливый и благоуѣтливый, оутѣшительный, сладкогласный и благоподатливый, милостивый и добросеръдый, смиреномудрый и цѣломудренный, благоговѣнный и нещелюбивый, страннолюбивый и миролюбивый..." [3, 148]. Повнота дії передається за допомогою "і-зв'язку". У визначенні доброчесності святого існують два поняття, обидва вони відповідають життєвим подвигам преп. Сергія. Тому для розв'язання духовної сутності постаті святого Єпіфаній потребує обидва визначення. Сергій — "привѣтливый и благоуѣтливый, а смиреномудрый и цѣломудрый" тощо.

Далі агіограф використовує метафори та алегорії: "ищамъ ищеть и оучителямъ оучитель, наказатель бождемъ, пастыремъ пастырь, игоуменомъ наставникъ, мнихомъ начальникъ, монастыремъ строитель, постникамъ похвала, млчальникомъ оудовреніе, нерешмъ красота, свашенникомъ благолѣпие..." [3, 148].

Святе життя, винятковість подвижницького "деланія" преп. Сергія відображається в порівняннях: "...аки лѣствница възводища на высотѣ <...>, аки отецъ милосердѣ, <...> іако заступникъ теплѣ..." [3, 149]. І ще: "...іако свѣтило пресвѣтлоє възсѣа посреди тмы и мрака, и іако цвѣтъ прекрасный посреди тръніа и вѣлчець, и іако лѹча таино сіаюци блистающе, и іако кринъ въ юдоліи мирьскихъ..." [3, 156] та ін.

Спростовуюча лінія викладається паралельно стверджувальній. На прикладі святого "деланія" преп. Сергія агіограф спростовує посередність його життя, заперечує радощі, задоволення, достаток "мѣста", в якому святий жив, та ін. Як і в ЖСтП, спростовування підтверджуються переліком аскетичних подвигів святого: "...постом оукрашена, въздѣржаніємъ сіаа..., кротокъ взоромъ, тихъ хожденіємъ, оумилень видѣніємъ, смирень сердцемъ, высокъ житіємъ добродѣтельнымъ, почтенъ Божією благодаттю..." [3, 149]. Далі: "Подвигъ много съврѣшивъ, и троудъ великъ податъ, и таготуу бара дневнаго понесъ, и знои полудневныи дѣльственѣ въспріатъ, и стѣдень зимною велми пост рада..." [3, 152]. І ще: "Изъсѣшивъ тѣло свое постомъ и молитвами, истончивъ плоть и оумертви оуды соущаа

на землі, страсти телесныя покоривъ дѹхови, поведивъ бреды дѹшевныя, поправъ сласти житїискѹа..." [3, 160] та ін.

Argumentatio "сказання" в ЖСР, яке складається з стверджувальної та спростовуючої ліній ораторської промови, являє собою, як і в ЖСтП, окремий композиційний компонент. Він перший. В цілому, "сказання" в "похвальному слові" Житія складається з чотирьох композиційних компонентів. Так само, як і в ЖСтП, принцип з'єднання компонентів між собою не завжди витримується. В деяких місцях послідовність розмірковування переривається, починається нова тема, і агіограф паралельно викладає дві думки, почергово переходячи від одної до другої.

Другий композиційний компонент — розмірковування агіографа про "наше життє", яке протиставлене життю святого. Єпіфаній розмірковує про те, чим людина здатна прикрасити місце свого життя. Преп. Сергій, "не исхода ѿ мѣста своего", прикрасив "мѣсто" монастиря "Святыя Троицы" своїми подвигами: "во єдиномъ мѣсте живаше и Бога възспѣваше". На відміну від автора Житія, який "взыска царствѹющаго града, святыя горы и Іерусалима, <...> ѿ мѣста на мѣсто прехода" [3, 159].

В третьому компоненті передається душевний стан братії після смерті преп. Сергія. Тут — молитва до нього, як до святого заступника та ходатая пред Богом: "ѿ священнаа главо, превлаженныи авва Сергіе великін! Не заблуди насъ, нищихъ своихъ до конца, но поминни насъ всегда въ святыхъ своихъ благопрїятныхъ молитвахъ к Господоу" [3, 162].

Четвертий і останній композиційний компонент — розмірковування книжника про благодать Духа Святого в людині — являє собою цитатну ампліфікацію¹. Функціональне призначення цитатної ампліфікації полягає в розширюванні основної думки низкою цитат. В даному уривку Житія ампліфікація двочасна. Головна теза — блаженство святого — розкривається двома темами.

В першій частині поширюється тема праведності. В розумінні агіографа праведність — причина духовного спасіння: "Дѹша праведныхъ

¹ Amplification — (лат.) — поширення, розширювання.

в роуцѣ Божеи и не прикоснется и моука <...> (Прем. Сол. 3, 7) Праведницы бо, рече, въ вѣкы живоутѣ, мѣзда ѿ Господа и строеніе ихъ ѿ Вышняго <...> (Прем. Сол. 5, 15). Памать праведнаго с похвалами бываєть и благословеніе Господне надѣ главою праведнаго (Притч. 10, 7)" [3, 162]. Тема праведності поширюється книжником за допомогою біблійних цитат з книг царя Соломона, який своїм праведним життям догодив Богові. Така праведність визначила спасіння і преп. Сергія: "Оугодєнь Богоу бывъ и възлюбленъ бывъ" [3, 163].

В другій частині поширюється тема преподобності. Преподобіє обумовлене цілковитим прагненням віруючого до свого Творця: "...коля възлюбленна села твоя! Желаетъ доуша моя скончатись въ двори твои <...> (Пс. 83, 1-2). <...> и яко желаетъ елень на источники водныя, тако бы жада доуша моя к Тебѣ <...> (Пс. 41, 2). <...> Блажени живоущи въ домоу Твоемъ: въ вѣкъ вѣка въсхвалятъ тя (Пс. 83, 5)" [3, 164-165]. Оселя Господа — місце духовного спокою праведника, який, з'єднавшись з Богом, дійшов блаженства. Природньо, що тему блаженства агіограф розкриває, цитуючи псалми царя Давида — блаженного праведника, сином якого в Євангелії названий Сам Господь Бог.

Цитатна ампліфікація в творах Єпіфанія Премудрого виступає окремим композиційним компонентом риторичних частин оповіді. Її функція — в посиленні розмірковувань агіографа авторитетом Св. Писання. Слідуючи термінології єпископа Макарія, визначимо даний компонент розмірковування як "укрѣпленіє". Згідно "Риториці", "укрѣпленіє" — компонент судової промови, який передає "засоби знаходження доказів та аргументації" [1, 52]. А в "похвальному слові" агіографічного твору таким "засобом знаходження доказів" є структурний елемент *argumentatio* — цитата. Завдяки їй, компонент "укрѣпленіє" "класифікує" (Д. Лихачов) події в житті святого як істинні реалії Св. Історії.

В "докончаній" похвали агіограф неодноразово підкреслює, що всі його "речення" про блаженство праведника адресовані саме Сергію, тому про нього і мовиться — "преподобный отецъ нашъ" [3, 165]. Кінцевою "формулою" в "докончаній" постає молитвений вигук до Бога,

Творця навколишнього світу і всього, що відбувається в ньому: "Ємоу же подобаетъ всяка слава, честь и поклананіе съ Безъначалнымъ Его Щемъ и съ Пресвятымъ и Благымъ и Животворящимъ Его Духомъ, нынѣ и присно и въ вѣки вѣковъ, Аминь" [3, 165].

Життя святого в цілому постає як сходження "лѣствицей" доброчесностей, на вершині якої — возз'єднання з Богом. Розповідь про це міститься в "основній частині" житія. Межі тексту викладені як риторичні розмірковування, об'єктом яких є постать святого подвижника. В зв'язку з цим агіограф визначає два види риторичних розмірковувань. В "предисловіні" викладається суть "дѣла" — про кого йде мова в "списанні" і чому саме. Тут розкриваються особливості подвижницького шляху конкретного святого, при цьому агіограф "уготовляєтть" читача до оповіді в "основній частині" твору. Композиційна організація в "предисловіні" базується на використанні традиційних в духовній промові "формулах" та молитвених зверненнях.

В "похвальном слові" — заключне розмірковування про блаженство подвижника, який отримав від Бога "воздаянне" за свій труд — спасіння. Тут організація відрізняється формами виготовлення ораторських "джерел", які нагадують "катафатичні" (стверджувальні) та "апофатичні" (спростовуючі) розмірковування середньовічного книжника-богослова. А саме: Єпіфаній Премудрий в своїх риторичних оспівуваннях доказує, що власне робить Стефана та Сергія святыми. Це характер їхнього "деланія" — особливості та умови життя, в якому святі перевершили звичайний людський рівень. А також зображає, що не може не робити їх святыми. Заперечуючи їх можливості як можливості тільки звичайних простих людей, він перелічує неймовірні, нелюдські подвиги Стефана та Сергія — суворий аскетизм та чудотворіння. Саме останнє дозволяє книжнику остаточно спростувати розуміння святих як таких людей, які нічим не відрізняються від інших. Впродовж твору книжник постійно доводить, що святий — це особливий "духоносець", блажений праведник, який отримав від Бога "печать Духа Святого".

Цитована література

1. Аннушкин В. И. Композиция и терминология первой русской "Риторики" // Риторика и стиль / Под ред. Ю. В. Рождественского. — М., 1984. — С. 42–68.
2. Елеонская А. С. Русская ораторская проза в литературном процессе XVII в. — М.: Наука, 1990. — 224 с.
3. Житіє преподовнаго и богоноснаго отца нашего игумена Сергія чудотворца списано бысть ѿ премудрѣншаго Епифаніа (Сообщил арх. Леонид) // Памятники древней славянской письменности. — М., 1885. — Т. 50. — С. 5–165. (В тексті статті ми посилаємось на це видання, вказуючи номери сторінок. Орфографія — згідно оригіналу, надрядковий текст та титли внесені в рядок).
4. Кожин В. В. Сюжет, фабула, композиция // Теория литературы. Основные проблемы в историческом освещении. В 3-х кн. — Кн. 2. — М.: Наука, 1964. — С. 408–491.
5. Коновалова О. Ф. Похвальное слово в "Житии Стефана Пермского" // Сборник статей по методике преподавания иностранных языков и филологии, 1965. — Вып. 2. — С. 98–112.
6. Кошанский Н. Ф. Частная риторика. 3-е изд. — СПб., 1832. — 162 с.
7. Лихачев Д. С. Поэтика древнерусской литературы. — 3-е изд. — М.: Наука, 1979. — 376 с.
8. Макарий, епископ Вологодский. Учебник "Риторики" // Лахмани Р. Демонтаж красноречия. Риторическая традиция и понятие поэтического / Пер. с нем. Е. Аккерман. — СПб: Академический проект, 2001. — С. 58–80.
9. Преподовного въ священноинокѣхъ отца нашего Епифаніа, счинено бысть слово о житии и учении святого отца нашего Стефана, вышедшего в Перми епископа / Подг. текста Т. Ф. Волковой, О. Б. Рыбаковой; перевод Г. М. Прохорова // Прохоров Г. М. Святитель Стефан Пермский: К 600-летию со дня преставления. — СПб.: Глагол, 1995. — С. 50–263. (В тексті статті ми посилаємось на це видання, вказуючи номери сторінок. Орфографія — згідно оригіналу, надрядковий текст і титли внесені в рядок).
10. Чернец Л. В. Композиция // Введение в литературоведение. Литературное произведение: основные понятия и термины / Под ред. Л. В. Чернеца. — М.: Высшая школа, 2000. — С. 115–132.

*Оксана Шупта-В'язовська***ШЕВЧЕНКОВЕ ПОСЛАННЯ "ГОГОЛЮ":
САМОАДРЕСАЦІЯ ЯК ЖАНРОВИЙ ДЕСТАБІЛІЗАТОР**

Розглядаючи жанрову специфіку поезії Шевченка, не можна не звернути увагу на широку і по суті наскрізну присутність у ній жанрової форми послання. Разом з тим сьогодні уже загальноприйнятою є думка про те, що характерною властивістю жанрового мислення поета була послідовна тенденція жанрового синкретизму; утворення синтетичних жанрових форм. "Протягом усього творчого шляху лірика поета, — читаємо в етапній монографії "Творчий метод і поетика Т. Г. Шевченка", — зазнавала видових модифікацій. ...Часто в одному і тому ж творі на диво природно, гармонійно взаємодіють елементи різних жанрів, створюючи неповторну за своєю художньою структурою поетичну галактику" [5, 251].

Послання, безперечно, одна з найдавніших форм, яка виокремлюється з епістоли. Властивостями послання є неодмінне звертання до певної особи чи групи осіб, яких з адресантом поєднує певна спільність інтересів. Слід визнати, що в основі послання лежить не приватний, частковий інтерес, а такий, що являє собою достатньо широку і значиму цінність, хоча незрідка безпосереднім імпульсом у написанні послання може виступати і перше, особиста зацікавленість-занепокоєність адресанта тією чи іншою темою. Причому слід відзначити певну закономірність, яка полягає у тому, що, чим глибше особистісно переживає адресант обрану тему, тим більшої загальної (корпоративної) ваги вона набирає. Таким чином, послання передбачає неординарний зв'язок між адресантом та адресатами (ми спеціально в останньому випадку вжили множину, оскільки навіть тоді, коли маємо одного адресата, за ним вгадується певний загальний; так чи інакше мета послання виводить його за межі спілкування двох).